

Pokoli terek

Eörsi István: Utasok a senkiföldjén

Tanulmány? Igen, hiszen az érvelést több helyütt lapalji jegyzetek támogatják meg, a kötet végén pedig a felhasználó – német, magyar és angol nyelvű – szakirodalom jegyzéke segíti az eligazodást. Szépirodalom? Persze, hiszen a fogalmi gondolatmenetet itt-ott fiktív betétek színesítik, a teoretikus fejtegetéseket – álmokat, képzelte találkozásokat és beszélgetéseket leíró – mininovellák egészítik ki. Irodalomtörténeti kísérlet? Valami olyasmi, mert a középpontban a bibliai Jób-történet értelmezése meg Heine életének és művének interpretációja áll. Teológiai értekezés? Alighanem, mert a fejtegetés szíve-közepét a világban létező és működő rossz problémájának nekirugaszkodó magyarázatkísérletnek adják.

Az *Utasok a senkiföldjénnek* nem csupán a hősei látogatnak el a senkiföldjére. A könyvvel maga a szerző, **Eörsi István** is odautazik; ebbe az egyébként nem létező, magacsinnálta módján mégis valóságos birodalomba: a bölcsélet, a művészet, a tudomány és a teológia határterületére. Jó kis hely ez, finom kis hely, olyan, ahonnan megalkotója máshol valószínűleg föllehetetlen értékeket hozhat magával és teríthet elénk.

A könyv legmélyebb titkát nem önmaga árulja el, hanem minden bizonnyal az előző kötet, a Gombrowicz-naplóra írott **Eörsi-napló** egyik apró története súgja meg nekünk. Ebben a történetben **Eörsi**, a tizenkét éves kiskölyök a fürdőszobai vécén ül éppen, amikor hirtelen azt találja mondani: Isten nem létezik. A tükör előtt borotválkozó és a nyilatkozattól meghökken apjának pedig magyarázatként hozzáteszi: ha létezne, akkor most bizonyára nem volna háború, neked meg a fél veséddel nem kellene bevonulnod a munkaszolgálatra.

A kiskamasz kérdése a bölcsellettörténet legfontosabb teológiai problémáját fogalmazza meg: Isten tökéletessége és a világban tapasztalható rossz viszonyának, a „teodicea”-nak a problémáját. A teremtő jó, az általa teremtett világ mégis tele van rosszal. Ha így van, a teremtő vagy nem mindenható, vagy nem jó: a teremtett világban letagadhatatlanul létező rosszat vagy nem tudja, vagy nem akarja fölszámolni. Minthogy azonban a teremtő fogalmilag mindenható és jó, honnan tehát a rossz a világban? A tizenkét éves **Eörsi** kérdését a Gombrowicz-könyv csak megpendítette, ez az új könyv most viszont kibontja. Az Utasok a senkiföldjén teodiceai könyv, egy évezredes bölcselati kérdés újrafogalmazásának kísérlete. Három a főszereplője, a világban ható rossz elszenvetésének három archetipikus példája: Jób, Heine és Auschwitz áldozattömege.

Jób? Ennek az istenfélő, istenétől mégis iszonyatos lelki-testi kínokkal sújtott férfiúnak a története: összemberi tapasztalatok csodálatos irodalomná nemesegett kifejeződése. A büntetlen és erényes Jób, hogy megmagyarázza, miért fosztott meg szeretteitől és vagyonától, miért kell emberfeletti kínokat kiállnia, előbb

saját ártatlanságát kérdőjelezi meg, majd teremtője ellen támad, eredetileg el sem követett bűnét ilyenformán mégis elkövetve. Szörnyű erőfeszítése és kétségbeesett lázadása voltaképp saját személyiségét segít megszületni. Heine? A sorvadt izmokkal félig bénán vegetáló, pokoli fájdalommal, iszonyú kínokkal küszködő költő ezzel szemben eredetileg is személyiség: egyenesen a „személyiségkultusz főpapja”. Ő, bibliai elődjétől eltérően, nem büntetlen: megpróbáltatásait éppenséggel élvezte hedonizmusának büntetéseként értelmezi. Élőhalottként matracsírba temetve képes ironikusan fölfogni önmaga nyomorúságos helyzetét. Saját szenvedéseit érzékileg átélve és művé formálva csak azért alkot magának teremtőt, hogy azonnal föllázadhasson ellene. Auschwitz áldozattömege? A Jóbbal megszülető és a Heinével kiteljesedő személység itt újra a semmi-
be vész. Auschwitz a modern emberiség egyetlen új mítosza: önmagát a „jó” hagyományával szemben megfogalmazó és a technikai civilizáció eszközeivel megvalósított közös borzalomtörténetünk. Auschwitz áldozatai ellenben nem emelkedhetnek föl a jöbi mitológia mellé: a tömegessé sokszorozódott szenvedés elveszti emberi arcát. A megsemmisítő táborok kéményeiből gomolygó füst, hangzik az ítélet, Jób sebeitől eltérően már nem gennyedzik.

*Három
a főszereplője,
a világban ható
rossz
elszenvedésének
három
archetipikus
példája: Jób, Heine
és Auschwitz
áldozattömege.*

Senkiföldje? Az a tér az, ahol a normális élet törvényszerűségei elveszítik értelmüket: a gennyes fekélyeit cseréparab-bal vakargató Jób sivataga, kínjait csak a sebeibe hintett ópiumporral elviselni képes Heine matracsírja, áldozatait előbb személységükben, majd testileg is elpusztító Auschwitz megsemmisítő tábora.

Eörsi láthatóan leküzdhetetlen hívás vonzza a pokolnak ezekhez a térségeihez. Vonzalma, úgy látszik, egyszerre a korosodó férfi és a posztmodern relativizmus ellen lázadó csak azért is modern gondolkodó. Hogy izgatni kezdjék az élet határkérdései, ahhoz talán bizonyos életkorra van szüksége. „Életemet meghatározó halottakkal benépesültem csak nem a végállapot titkai vonzanak Jóbhoz?” – kérdezi önmagáról. Hogy megválaszolhatatlan kérdéseire mégis mindegyre választ keressen, azt az átfogó világertelmezések összeomlása ellenére megmaradó „zürzavaros érzéssel” magyarázza. „Az említett zürzavaros érzés azt sugallja, hogy a nagy összefüggések akkor is léteznek, ha éppen nem tudjuk megfogalmazni őket” – válaszolja saját kérdésére.

A „zürzavaros érzést”, amit itt **Eörsi** emleget, az európai kultúrában hagyományosan metafizikai szükségletnek volt szokás nevezni. A kortárs filozófia manapság, mit mondjunk, általában nem becsüli valami sokra. Hogy mégis létezik és európai kultúránkkal együtt alighanem létezni is fog: az Utasok a senkiföldjén most meggyőző bizonyítékot nyújt róla. (Palatinus Kiadó, 1998)

Perecz László